

ในปัจจุบันการให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพกลายเป็นประเด็นที่ถูกนำมาถกเถียงกันอยู่เสมอ ความเท่าเทียมของบุคคลไม่ว่าจะเป็นเรื่องสิทธิมนุษยชน เพศสภาพหรือสิ่งอื่นใดเป็นเรื่องที่สังคมให้ความสนใจและมีกลุ่มนักเคลื่อนไหวดำเนินกิจกรรมเพื่อให้ข้อเรียกร้องเหล่านี้ประสบผลสำเร็จ

แต่หากย้อนกลับไปในช่วงสยามเมื่อร้อยปีก่อน การเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของผู้หญิงไทยนั้นถือเป็นเรื่องไกลตัวที่มักไม่ค่อยได้รับความสนใจมากนัก จนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปิดประเทศเพื่อติดต่อค้าขาย และรับอารยธรรมจากตะวันตกบางประการเพื่อมาพัฒนาประเทศ หมุดหมายสำคัญอย่างหนึ่งในการปฏิรูปประเทศเพื่อเข้าสู่สังคมทันสมัยคือการประกาศ “เลิกทาส” การทำงานรับใช้ในเรือนเบี้ยจึงกลายมาสู่แรงงานจ้างในรูปแบบนายจ้างและลูกจ้างแทน

หนังสือเรื่อง “รักษาวาสสงวนสิทธิ์” เล่มนี้ ภาวิณี บุณนาค จะพาผู้อ่านไปพบกับคดีความและฎีกาในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงช่วงปี พ.ศ. 2478 อันกล่าวได้ว่าเป็นช่วงเวลาปฏิรูปประเทศเข้าสู่ประเทศสมัยใหม่ ข้อพิพาทในลักษณะต่างๆ ที่ผู้เขียนยกมาอภิปรายช่วยแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการและการปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้หญิงในสังคมไทย การลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเองภายหลังจากที่ถูกครอบด้วยค่านิยมชายเป็นใหญ่มาอย่างยาวนาน

ค่านิยมและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับหญิงไทยสมัยปฏิรูปประเทศ

ในสมัยที่วัฒนธรรมของตะวันตกได้เข้ามาสู่เมืองสยาม ทำให้ค่านิยมในการดำรงชีวิตของหญิงสาวชาวสยามเริ่มมีการปรับเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผู้เขียนได้นำเสนอค่านิยมหลัก 2 รูปแบบในสมัยปฏิรูปประเทศ ซึ่งตรงกับช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา ได้แก่ ค่านิยมในฐานะลูก และค่านิยมในบทบาทเมียและแม่

ค่านิยมที่สำคัญในบทบาทลูกสาวนั้น เป็นค่านิยมที่ผูกพันกับการเลี้ยงดู การให้การศึกษา และการเลือกคู่ครอง ผู้หญิงไทยในสมัยก่อนมักถูกเลี้ยงดูให้เรียนรู้งานบ้านงานเรือน มากกว่าการให้ความสำคัญทางด้านการศึกษา ถึงแม้ว่าจะมีพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ที่กำหนดให้เด็กทุกคนเข้าโรงเรียนตั้งแต่อายุ 7-14 ปี แต่ก็ปรากฏว่า “ผู้หญิงชาวบ้านทั่วไปมักหลงลายพิมพ์นิ้วมือแทนการลงลายมือชื่อ” ขณะที่ครอบครัวของเจ้านายและขุนนาง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ นิยมส่งตัวลูกหลานให้เข้ามาถวายงานในพระบรมมหาราชวัง เด็กหญิงเหล่านี้จะได้รับการเลี้ยงดู อบรมสั่งสอน ให้การศึกษาตามความเชี่ยวชาญของข้าหลวงผู้ใหญ่ในแต่ละตำแหน่ง แม้ในภายหลังที่ความนิยมส่งลูกหลานเข้ารับการศึกษาก็จะเพิ่มมากขึ้น แต่เนื้อหาของหลักสูตรการเรียนการสอนก็ยังคงให้ความสำคัญกับวิชาการเรือน การฝีมือ การครัว ซึ่งแตกต่างจากหลักสูตรการศึกษาของผู้ชาย

เมื่อเข้าสู่วัยที่จะมีครอบครัวของตนเองได้ ค่านิยมของสังคมไทยก็ยังคงให้อำนาจกับพ่อแม่ ในการเลือกคู่ครองให้กับบุตรสาว ถึงแม้ว่าจะมีการออกกฎหมายที่มีสาระสำคัญว่าด้วยการให้ ผู้หญิงมีสิทธิเลือกคู่ครองของตนเองได้ แต่การเลือกคู่ครองได้ตามใจหญิงสาวกลับเป็นเรื่องที่ทำได้ ยากนักโดยเฉพาะหญิงสาวในครอบครัวชั้นสูง

ขณะที่ค่านิยมในบทบาทของเมียและแม่ นั้น อาจกล่าวได้ว่าสังคมไทยต้องการให้ผู้หญิงเป็น แม่บ้านแม่เรือน ปรนนิบัติลูกและสามี รวมถึงการจัดการความเรียบร้อยภายในบ้าน ทั้งนี้ การ เปลี่ยนแปลงทางสังคมในสมัยปฏิรูปประเทศจึงทำให้เกิดบทบาทใหม่ของผู้เป็นภรรยา ไปสู่การเป็น “เพื่อนคู่คิด” ของสามี การรับเอาแนวคิดของตะวันตกเข้ามา ทำให้รูปแบบครอบครัวเกิดการปรับ รูปแบบจากการเป็นครอบครัวผัวเดียวหลายเมีย สู่การไม่ยอมรับความเป็นครอบครัวในลักษณะนั้น และเรียกร้องครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียวมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ สื่อต่างๆ ยังได้เป็นสื่อกลางการ แพร่หลายรูปแบบของการแต่งงานและการใช้ชีวิตคู่อย่างตะวันตก ซึ่งส่งผลให้หนุ่มสาวรุ่นใหม่ ยอมรับค่านิยมการแต่งงานและการใช้ชีวิตคู่ที่เกิดขึ้นจากความรักมากกว่าการคลุมถุงชนอย่างแต่ ก่อน

นอกจากแนวคิดในด้านครอบครัวที่ปรับเปลี่ยนไปตามการปฏิรูปประเทศแล้วนั้น ในมิติทาง กฎหมายยังมีการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบกฎหมายใหม่ตามแบบตะวันตก โดยเฉพาะกฎหมาย ครอบครัวที่ถือว่าเป็นกฎหมายพื้นฐานในการกำหนดสิทธิและสถานภาพของผู้คน ที่ภายหลังการ เปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 จึงได้ยกเลิกธรรมเนียมปฏิบัติและระบบผัวเดียวหลาย เมีย รวมถึงกฎหมายที่ยกร่างบางประการมีการควบคุมเพศวิถีของข้าสำนักฝ่ายชายด้วยการกำหนด เกณฑ์คุณสมบัติของผู้หญิงที่สามารถรับเป็นภรรยาตามกฎหมายได้

การต่อสู้ของผู้หญิงไทยในข้อพิพาท: เนื้อตัวร่างกาย ทรัพย์สิน และกระบวนการยุติธรรม

ข้อพิพาทในด้านเนื้อตัวร่างกายนั้น ผู้เขียนได้อภิปรายไว้หลายลักษณะโดยใช้ตัวอย่างคดี ความและการพิจารณาคดีที่เกิดขึ้น ทั้งข้อพิพาทเรื่องการทำร้ายร่างกายระหว่าง “นายจ้าง” และ “ลูกจ้าง” ซึ่งเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมาทดแทน “นายเงิน” และ “ทาส” แต่ในทางปฏิบัติ แล้วไม่แตกต่างกันมากนัก ดังในกรณีของอำแดงวง (ลูกจ้าง) ที่ยื่นฟ้องหม่อมเจ้าหญิงประวาศ (นายจ้าง) ในฐานะที่เอาหนังสือแดงเขียนตีในปี พ.ศ. 2443 เป็นข้อพิพาทที่ทำให้เห็นเสียงเรียกร้องจาก การต่อสู้ของผู้หญิงที่ถูกกดขี่จากผู้มีอำนาจเหนือกว่า

ในด้านข้อพิพาทในเชิงชู้สาว เป็นข้อพิพาทที่เกิดขึ้นโดยมีรูปแบบปลีกย่อยลงไปอีกหลาย ลักษณะ เช่น การหลบหนีการแต่งงาน บุตรสาวหนีออกจากบ้านไปกับฝ่ายชายและพ่อแม่ของฝ่าย หญิงทำการฟ้องร้อง การข่มขืนกระทำชำเรา การล่อลวงไปเป็นโสเภณี หรือการล่อลวงหญิงไปใน ลักษณะอื่น

ตัวอย่างคดีความข้อพิพาทในด้านเนื้อตัวร่างกายที่ผู้เขียนนำมาอภิปราย ช่วยให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ค่อยๆ เกิดขึ้น ข้อพิพาทในลักษณะเดียวกันหากเกิดขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 6 เริ่มมีกระบวนการไต่สวนและแนวทางพิจารณาที่ปรับเปลี่ยนไปจากในสมัยรัชกาลที่ 5 กล่าวได้ว่า ค่านิยมเรื่องสิทธิด้านร่างกายของสตรีในสมัยนั้น เริ่มเปลี่ยนไปจากผลของอิทธิพลสมัยใหม่

ส่วนข้อพิพาทที่เกี่ยวกับทรัพย์สิน ผู้เขียนได้นำคดีความต่างๆ ที่เกี่ยวกับทรัพย์สินตราและการถือครองที่ดินมาร่วมอภิปราย เพื่อให้เห็นการให้ความสำคัญกับสิทธิในทรัพย์สินและกระบวนการต่อสู้เพื่อทรัพย์สินของผู้หญิงสมัยนั้น

ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นมีทั้งในรูปแบบการลักทรัพย์ ฉ้อโกง ข้อพิพาทของทรัพย์สินภายในครอบครัว มรดก ข้อพิพาทเรื่องทรัพย์สินระหว่างสามี-ภรรยา ข้อพิพาทเรื่องการทำมาหากินและที่ดินทำกิน

ตัวอย่างคดีความที่เป็นข้อพิพาทในเรื่องที่ดินทำกิน เป็นสิ่งที่ทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงไปตามการปฏิรูปประเทศอย่างชัดเจน เช่น ในกรณีคดีของนางชื่น ระเบียบศรี ซึ่งได้รับความเดือดร้อนจากการถูกหลวงชลัมพิลาร์กษ นายอำเภอบางน้ำเปรี้ยว ยึดที่นาและกระบือไปขายชำระอากรที่นางชื่นค้างอยู่ นางชื่นจึงยื่นฟ้องว่าหลวงชลัมพิลาร์กษขายที่นาของเธอถูกกว่าราคาจริงและมีการทุจริต รวมถึงบรรยายความเดือดร้อนที่เธอได้รับจนนำมาสู่การถวายฎีกาเพื่อหาทางออก การที่ผู้หญิงมีบทบาทในการประกอบอาชีพเป็นบทบาทใหม่ของผู้หญิงในสังคมไทย จากเดิมที่รับบทเป็นแม่บ้าน ดูแลความเรียบร้อย และให้ผู้ชายเป็นผู้นำในด้านการทำกิน ผู้เขียนได้ให้ความเห็นว่า

“...การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจอย่างฉับพลัน ตลอดจนการดำเนินการบางอย่างของรัฐอาจมีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของผู้หญิงทั้งทางตรงและทางอ้อม...”¹

การลุกขึ้นมาต่อสู้กับข้อพิพาทและคดีความที่เกิดขึ้น ถือเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับค่านิยมเกี่ยวกับผู้หญิงในสังคมไทย จากเดิมที่ผู้หญิงมักจะไม่ค่อยมีสิทธิในการจัดการสิ่งต่างๆ ด้วยตนเองซึ่งเป็นผลมาจากการยึดถือค่านิยมชายเป็นใหญ่ และอำนาจการเลี้ยงดูของบุพการีทำให้ผู้หญิงไทยอยู่ภายใต้การปกครองของพ่อแม่และสามี แนวคิดสมัยใหม่ภายหลังจากการติดต่อกับชายกับชาวตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย บทบาททางเศรษฐกิจที่เอื้อให้ผู้หญิงมีสิทธิในตัวเองมากขึ้น จึงเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้บทบาทของผู้หญิงปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ของสังคมในขณะนั้น

หนังสือเรื่องนี้รวมถึงหนังสือที่ว่าด้วยเรื่องของผู้หญิง มีพร้อมให้บริการที่ห้องสมุด ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) สำหรับผู้ที่สนใจสามารถติดต่อสอบถามได้ที่ห้องสมุด หรือติดต่อเพื่อขอยืมหนังสือผ่านทาง Facebook Fanpage: ห้องสมุด ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร – SAC Library และ Line: @sac-library

ผู้เขียน

จรรยา ยุทธพลนาวิ

บรรณารักษ์ ห้องสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

---

¹ ภาวิณี บุนนาค. *รักนวลสงวนสิทธิ์*. หน้า 185.